

1. Историјска перспектива. О узроку за настајање Српског језика најбоље говори сам Вук у првој реченици Предговора Рјечника: „Већ има близу иљада година како Србљи имају своја слова и писмо, а до данас још ни у каквој књизи немају правога свог језика!” Неколико страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из љубави к српскоме језику и из жеље да би му се што брже помогло, прије неколике године написао и издао на свијет Писменицу српскога језика [...] Из који сам узрока издао ову прву Српску граматику, из овије исти сво издајем и овај први Српски рјечник”. 1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком XIX века. Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника, али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог српског књижевног језика и у коме је његов највећи значај. Према речима академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским масама скретила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази тежиште Вуковог дела демократизације наше културе”. П. Ивић сматра „да се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља”. Народна књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио у вароши, он већ није ни чуо правога и чистог српског језика; ако ли се родио у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши књижевници и веће госпде српске по Маџарској кажу да је славенски језик [славеносрпски, Р.Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од праога”. Вук се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј. засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно. По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ђ, љ, ј, љ, ј.1.2. Израда Рјечника. Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци, слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815, на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру Шиншатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушички, архимандрит и песник. Замолно је Копитар да му у Шиншатовац пошаље старије речнике – Студејев, Јамбрешћев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу. Замисао да речник не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду и који је биловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег разумевања неких речи, уносио и народне пословице, заговетке, песме, описивао обичаје и веровања. Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Стају се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушичком Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта треба. Пред нама стоје два астаљекст kataloga (или стола, астал сам од вас у Срему научно) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова латинскихјех и два немачка”. Вук је читао Копитару речи и објашњавао му њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик. Првобитна идеја била је да се речи превде на немачки и италијански језик, али се од ње одустало. Када је Српски рјечник био завршен, требало је много времена да се објави. Иако је Вук окупио доста преумераната, то није било довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника. Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената, револуционисани правопис и јекаско начређе. Међутим, када се Рјечник појавио, нису ово били поводи за најачу вичу. Највише пажње и готово једнодушно згражање у српском друштву привукле су две поједности од рефререзредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни немачки изрази”.4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива на тришћком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима српског језика, чиме и књижевни српски језик добија надијалекатски карактер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској, Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника Вук пише „Ја сам оне ријечи што су наштампане прије доио амо у глави, пак сам их после пишао како сам их се могао опомињати; ове пак што се сад долају купно сам онда по различнијем крајевима народа нашега, и овога посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник, Боку и Црну Гору”. На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи, говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних умотворина.2 друго издања Рјечника избачена је општена лексика, која је изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број турцизма са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући се говором свог родног села Тришћа, Вук дословно елиминисао фонему х у народним речима (спирма, ора), спроводио тзв. најновије јотоване (ћерати, ћевојка), претварао ми у мџ (млоги), у ви (тавицца) или у мљ (сумља), у другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редговао цео рукопис другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при увођењу четвороакцентске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику Југословенске академије (слова: А–чобо). На речничкој платформи Расковник данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: <http://raskovnik.org/>. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог родног краја), педесетак из Босне и Херцеговине. Већина црквенословенских речи су рускословенског порекла (живоначални, блажени, изумицајуци, двери, чест). Ове речи Вук је преузео из манастирских књига у Шиншатовцу, а неколико српкословенских преузео је непосредно из народа или од тропашких калуђера. Једна од великих замерки на рачун Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника била је да у народном језику нема довољно речи за апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња Галина Тјашко запажа да у Рјечнику из 1818. године има на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло, благо итд. Примећује, да су то углавном просте речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити, жалост, заборав, звичај, збор, знање, злочинство, истина, милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда, радост итд. У

СРПСКА ЛЕКСИКОГРАФИЈА ОД ВУКА ДО ДАНАС СЕРБСКАЯ ЛЕКСИКОГРАФИЈА ОТ ВУКА ДО СОВРЕМЕННОСТИ

КАТАЛОГ ИЗЛОЖБЕ

КАТАЛОГ ВЪСТАВКИ

УРЕДНИЦИ:

РЕДАКТОРЫ:

Милосав Тешић
Рајна Драгићевић
Ненад Ивановић

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

САВЕЗ СЛАВИСТИЧКИХ ДРУШТАВА СРБИЈЕ

БЕОГРАД, 2018

Каталог издају

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ САВЕЗ СЛАВИСТИЧКИХ ДРУШТАВА СРБИЈЕ

Уредници Каталога

Милосав Тешић
Рајна Драгићевић
Ненад Ивановић

Аутори Каталога

Рајна Драгићевић
Ненад Ивановић
Виктор Савић
Ана Мацановић
Татјана Ружин Ивановић
Александар Милановић
Снежана Петровић
Весна Николић
Рада Стијовић
Владан Јовановић
Наташа Вуловић
Наташа Миланов
Милена Јакић
Ненад Крцић
Валентина Илић
Ђорђе Оташевић
Васа Павковић
Јелена Јанковић
Неђо Јошић
Ана Барбатесковић

Рецензенти Каталога и изложбе

Предраг Пипер
Даринка Гортан Премк

Графички дизајн Каталога

Небојша Боба Васиљевић

Преводиоци на руски језик

Ана Ведјајева / Анна Ведеяева
Александра Матрусова
Јелена Сагалович / Елена Сагалович
Олга Сарајкина / Ольга Сарайкина
Вукосава Ђапа Иветић

Лектори

Валентина Илић
Ненад Крцић
Весна Николић
Бојана Тодић

Порекло илустрација

Библиотека Катедре за српски језик
са јужнословенским језицима Филолошког
факултета УБ
Библиотека Института за српски језик САНУ
Илустрације скениране у Универзитетској
библиотеци „Светозар Марковић” Београд

Изложбу приређује

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
Галерија науке и технике

Аутори изложбе

Рајна Драгићевић
Ненад Ивановић

Дизајн и техничка реализација изложбе

Озарија Марковић Лашић
Небојша Боба Васиљевић

Сарадници на организацији изложбе

Бојана Божић-Хреља
Андреа Раичевић

ИЗЛОЖБА СЕ ПРИРЕЂУЈЕ
ПОВОДОМ XVI МЕЂУНАРОДНОГ
КОНГРЕСА СЛАВИСТА,
КОЈИ СЕ ОДРЖАВА У БЕОГРАДУ
ОД 20. ДО 27. АВГУСТА 2018.

Конгрес организује

Међународни комитет слависта
Бошко Сувајцић, председник Међународног
комитета слависта

Савез славистичких друштава Србије
Рајна Драгићевић, председник Савеза
славистичких друштава Србије

Суорганизатори Конгреса

Филолошки факултет УБ
Љиљана Марковић, декан Филолошког
факултета
Српска академија наука и уметности
Владимир Костић, председник САНУ

Организациони одбор Конгреса

Вељко Брборић, председник
Организационог одбора
Вукосава Ђапа Иветић, секретар
Организационог одбора
Љиљана Марковић
Бошко Сувајцић
Љиљана Бајић
Петар Буњак
Рајна Драгићевић
Александар Милановић
Александра Корда Петровић
Јасмина Митровић Марић

Технички секретари Организационог одбора Конгреса

Наташа Станковић Шошо
Мина Ђурић
Тања Ракић
Катарина Беговић
Бранко Вранеш
Никола Радосављевић
Стефан Милошевић
Лариса Малић
Снежана Кутрички

Реализацију изложбе помогли

Градски секретаријат за културу
града Београда
Министарство просвете,
науке и технолошког развоја
Савез славистичких друштава Србије

ПРЕДГОВОР	9
ПРЕДИСЛОВИЕ	9
РАЈНА ДРАГИЧЕВИЋ	
РАЈНА ДРАГИЧЕВИЧ	
Вук Стефановић Караџић, <i>Српски рјечник исцџолокован њемачким и латинским ријечма</i> , Беч, 1818.	21
ВИКТОР САВИЋ	
ВИКТОР САВИЧ	
<i>Рјечник из књижевних сџарина српских</i> . Написао Ђ. Даничић. Дио први (а – к) – Дио трећи (р – љ). У Биограду, у Државној штампарији, 1863–1864.	35
АНА МАЦАНОВИЋ	
АНА МАЦАНОВИЧ	
<i>Рјечник хрватскога или српскога језика</i> Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti	51
НЕНАД ИВАНОВИЋ	
НЕНАД ИВАНОВИЧ	
<i>Речник српскохрватској књижевној и народној језика</i> Српске академије наука и уметности	65
НЕНАД ИВАНОВИЋ, НАТАША МИЛАНОВ	
Лексикографија српског књижевног језика – лексикографски програм у Матици српској	81
НЕНАД ИВАНОВИЧ, НАТАША МИЛАНОВ	
Лексикографија српског литературног језика – лексикографска програма Матице српској	81
НЕНАД ИВАНОВИЋ	
Описни речници савременог српског језика – ауторски приступ	97
НЕНАД ИВАНОВИЧ	
Дескриптивне словари савременог српског језика – ауторски приступ	97
ТАТЈАНА РУЖИН ИВАНОВИЋ	
Двојезични речници	113
ТАТЈАНА РУЖИН-ИВАНОВИЧ	
Двујезичне словари	113
АЛЕКСАНДАР МИЛАНОВИЋ	
Историјски речници	129
АЛЕКСАНДАР МИЛАНОВИЧ	
Историчке словари	129
СНЕЖАНА ПЕТРОВИЋ	
Етимолошки речници	141
СНЕЖАНА ПЕТРОВИЧ	
Етимолошке словари	141
ВЕСНА НИКОЛИЋ	
Деривациони речници	155
ВЕСНА НИКОЛИЧ	
Словообразоватељне словари	155
РАДА СТИЈОВИЋ	
Дијалекатски речници	169
РАДА СТИЈОВИЧ	
Диалектне словари	169
ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ	
Термиолошки речници	189
ВЛАДАН ЈОВАНОВИЧ	
Термиолошке словари	189
НАТАША ВУЛОВИЋ, НАТАША МИЛАНОВ	
Фразеолошки речници	203
НАТАША ВУЛОВИЧ, НАТАША МИЛАНОВ	
Фразеолошке словари	203

МИЛЕНА ЈАКИЋ	
Фреквенцијски речници	217
МИЛЕНА ЈАКИЧ	
Частотные словари	217
РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ	
Асоцијативни речници	233
РАЈНА ДРАГИЧЕВИЧ	
Асоциативные словари	233
НЕНАД КРЦИЋ	
Синонимски речници	245
НЕНАД КРЦИЧ	
Словари синонимов	245
ВАЛЕНТИНА ИЛИЋ	
Правописни и граматички речници	259
ВАЛЕНТИНА ИЛИЧ	
Орфографические и грамматические словари	259
ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ	
Речници страних речи	275
ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЧ	
Словари иностранных слов	275
ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ	
Речници нових речи	293
ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЧ	
Словари неологизмов	293
ВАСА ПАВКОВИЋ	
Речници језика писаца	305
ВАСА ПАВКОВИЧ	
Словари языка писателей	305
ЈЕЛЕНА ЈАНКОВИЋ	
Митолошки и фолклорни речници	315
ЈЕЛЕНА ЈАНКОВИЧ	
Мифологические и фольклорные словари	315
НЕЂО ЈОШИЋ	
Ономастички речници	329
НЕЂО ЈОШИЧ	
Ономастические словари	329
НЕНАД КРЦИЋ	
Тематски речници	341
НЕНАД КРЦИЧ	
Тематические словари	341
ВЕСНА НИКОЛИЋ	
Речници жаргона и табуизиране лексике	355
ВЕСНА НИКОЛИЧ	
Словари жаргонной и табуированной лексики	355
АНА БАРБАТЕСКОВИЋ	
Електронски речници	369
АНА БАРБАТЕСКОВИЧ	
Электронные словари	369
СПИСАК РЕЧНИКА И ПУБЛИКАЦИЈА СА ЛЕКСИКОГРАФСКОМ ГРАЂОМ	387
СПИСОК СЛОВАРЕЙ И ПУБЛИКАЦИЙ С ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИМ МАТЕРИАЛОМ	387

Историска ерспектива. О узроку за настајање Српског рјечника најбоље говори сам Вук у првој реченици Предговора Рјечника: „Већ има близу иљада година како Србљи имају своја слова и писмо, а до данас још ни у каквој књизи немају правога свог језика!“ Неколико страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из љубави к српскоме језику и из жеље да би му се што брже помогло, прије неколике године написао и издао на свијет Писменицу српскога језика [...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник“.

1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком XIX века. Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника, али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика у основну књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази тежиште Вуковог дела демократизације наше културе“. П. Ивић сматра „да се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља“. Народна књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родно у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родно у селу, он је у ћетињство дошао у варош и онје за 10–15 година учећи науке на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши књижевника и веће госпoде српске по Маџарској кажу да је славенски језик [славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога“. Вук се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориши, тј. засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно. По први пут је употребно своју азбуку и слова љ, њ, ђ, њ, ј, љ, љ.2. Израда Рјечника. Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци, слушајући суења селицима и записујући речи које они користе. Године 1815, на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у српском манастиру Шипатаовац, где му је домаћин био Лукијан Мушићин, архимандрит и песник. Замолито је Копитара да му у Шипатаовац пошаље старије речнике – Стулијев, Јамбрешинеџ, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег разумевања неких речи, уносио и народне пословице, заговетке, песме, описивао обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају се сваке вечери у кући Константина Емануела Бике. У писму Лукијану Мушићком Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и долажемо му шта треба. Пред нама стоје два асталекст каталога (или стола, астал сам од вас у Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова латински и два немачка.“ Вук је читао Копитару речи и објашњавао му њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик. Првобитна идеја била је да се речи преводe на немачки и италијански језик, али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много времена да се објави. Иако је Вук окупио доста преуниверзитета, то није било довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани правопис за који је било немогуће пронаћи штампарину у Бечу. После многобројних неуспеха, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу, 1.3. Пријем Рјечника. Према опени академика Павла Ивића „...три су ствари у Рјечнику могле изазвати озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до тада ишло. То су: народни језик очистићен од црквенословенских елемената, револуционисани правопис и јеканско наређе. Међутим, када се Рјечник појавио, ипсу ово били поводи за највишу њих. Највише пажње и готово једнодушно трагање у српском друштву привукле су две поједности од трећеразредног значаја: латинична орта у Вуковој ћирицици и многобројни нечеди и изрази“.4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива на тршњинком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима српског језика, чиме и књижевн српски језик добија наддијалекатски карактер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској, Босни, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велику путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије дошло амо у главни, пак сам их поједице писао како сам их се могао опоминати; ове пак што се сад долажу кулно сам одавно по различнијем крајевима народа нашега, и овога посла ради путовао сам којекуда, као и н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник, Боку и Црну Гору“. На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи, говори српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних умотворина.3 друго издање Рјечника изабачена је опсецна лексика, која је изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број туризмама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући се говором свог родног села Тршница, Вук дословно елиминисао фонему х у народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (ћерати, ћевојак), прегварао мн у мџ (моги), у ви (тавница) или у мљ (сумља), у другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при увођењу четворокласнатеке норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику Југославенске академије (слова: А–чoбo).На речничкој платформи Расковник данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог

родног краја), бесесетак из Босне и Херцеговине. Већина црквенословенских речи су рускословенског порекла (живоначални, блажени, изумицајушчи, двери, чест). Ове речи Вук је преузео из манастирских књига у Шипатаову, а неколико српскословенских преузео је непосредно из народа или од тропишких калуђера. Једна од великих замерки на рачун Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника била је да у народном језику нема довољно речи за апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња Галина Трајков запажа да у Рјечнику из 1818. године има на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло, благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте речи, а да међу извдешницама нема много оних са апстрактним значењем. Миодраг Поповић је пребројао око стo педесет апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих и оних које су настале творбом рени: безумље, домислити, жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина, милост, мисао, неправда, опрез, намет, поштење, правда, радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње и сточарства. Рјечник је оскудан у ефери геогрфских назива, али богат личним именима. Меша Селимовић је запазио да највише синонима у Рјечнику имају речи за важне појаве и радње из свакодневног живота, као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити, јадан итд. М. Поповић наводи мноштво синонима за придев луд, велики број глагола који се одnose на Бес, ћердесет шест речи мотивисаних именицом Бог (Богоје, Богољуб, Богомоља, Богорачити, божи, божур, побожан итд.), исто толико деривата именне врсте (кретни, скретни, покрштеник, укретити, раскретити итд.). Вуков савременик Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи којих нема у Вуковом Рјечнику: способност, строгост, благост, садашњост, прошлост, раскошност, доказ, круг, позив, услов, повод, победа, невин, порочан, савестан, казнити, одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника. Као објашњења уз обраду неких речи, Вук је често описивао српске обичаје, веровања, али и народне умотворине. Стручњаци за књижевност учили су да су у Рјечнику забележене све књижевне врсте народне књижевности: изреке (благослови, поздравни, заклетве), клетве, заговетке, пословице, тужбалице, молитве, беседе (здравнице), лирске песме, епски фрагменти, анегдоте, шаљиве приповетке, легенде, демонолошка предања, ругалице итд. Вредност фолклорне грађе у Рјечнику први је осетио сам Вук, који је пред крај живота саставио дело Живот и обичаји народа српскога (обј. постхумно 1867). У то дело ушао је Вуков избор текстова о народном животу из Рјечника.

Академик Миро Вуксановић, свестан велике књижевноуметничке и културолошке вредности коју имају такви садржаји за српску књижевност и културу, објавио је 2012. године Српски рјечник или азбуџни роман. Ово дело састоји се од оних Вукових одредница уз које је он написао анеку народну умотворину, изреку или причу. А. Тојковић, музиколо, запажа да се на основу података из Рјечника могу груписати инструменти по данашњој научној подели на удараџе, дувачке и жичане и да се тиме може показати да је Вук забележио све главне музичке инструменте који су се у то доба употребљавали у српским крајевима. М.

Наташа Вуловић, Наташа Миланов

Наташа Вулович / Наташа Миланов

Институт за српски језик САНУ

Институт за српски језик САНУ

Институт за српски језик САНУ

Институт за српски језик САНУ

Институт за српски језик САНУ

Институт за српски језик САНУ

Наташа Вуловић, Наташа Миланов

Наташа Вулович / Наташа Миланов

Институт за српски језик САНУ

Институт за српски језик САНУ

Институт за српски језик САНУ

Институт за српски језик САНУ

Институт за српски језик САНУ

Институт за српски језик САНУ

Институт за српски језик САНУ

Институт за српски језик САНУ

Институт за српски језик САНУ

1. *Дефиниција фразеолошких речника.* Фразеолошки речници су публикације у којима се пописују и дефинишу фразеолошке јединице (фразеологизми, фраземе) као јединице фразеолошког фонда једног, два или више језика. По структури, једнојезични фразеолошки речник може бити тезаурусног типа (с намером да се што потпуније представи фразеолошки (и паремиолошки) корпус једног језика), идеографски (упућује на семантичке везе између одредница и синонимичне дефиниције) или специјални (дијалектолошки, жаргонски и др.). Фразеолошки речници се међусобно разликују по начинима фразеографске кодификације: обиму и врсти грађе, типовима дефиниција, међусобној координацији лематског упућивања, употреби стилистичких квалификатора и др. параметрима. Они служе томе да говорници једног језика науче исправне облике и значења фразеолошких јединица, док корисници двојезичних и вишејезичних фразеолошких речника стичу увид у корпус интернационалних фразеологизама, али и у технике превођења национално-специфичних фразеолошких јединица.

2.1. *Историјајџи – њочеци.* Интересовање за пописивањем вишелексемних спојева (ужих и ширих), не само античких, већ и

1. *Определение фразеологических словарей.* Фразеологические словари – это публикации, в которых описываются и определяются фразеологические единицы (фразеологизмы, фраземы) в качестве единиц фразеологического фонда одного, двух или более языков. По структуре одноязычный фразеологический словарь может быть тезаурусного типа (с намерением как можно более полно представить фразеологический (и паремиологический) корпус одного языка), идеографический (указывает на семантические связи между словарными статьями и синонимические дефиниции) или специальный (диалектологический, жаргонный и др.). Между собой фразеологические словари различаются по способам фразеографической кодификации: по объему и типу материала, типам определений, по системе координации и ссылок между леммами, использованию стилистических квалификаторов и другим параметрам. Такие словари служат для того, чтобы носители одного языка усвоили правильные формы и значения фразеологических единиц, а пользователям двуязычных и многоязычных фразеологических словарей дают представление о корпусе интернациональных фразеологизмов и технике перевода национально-специфических фразеологических единиц.

фолклорних, постало је нарочито актуелно у европским језицима након периода хуманизма. Структурно-семантички различите вишелексемне конструкције бележене су у лексиконима или речницима с краја XVIII и почетка XIX века под називима: изрека, крилатица, афоризам, пословица, израз и сл. (исп. нпр. F. Wagner, *Universae phraseologiae latinae corpus: phraseologiis, demum apud nos linguis Hungarica, & Slavica locupletatum* (1750) (Hungarian, Latin, Russian, Bulgarian, Czech, Old Church Slavonic, Polish, Serbo-Croatian)). Почети српске фразеографије могу се везати за крај XVIII века (1787) и објављивање књиге *Причиће илиићи њо њросѣому њословице, њемже сенѣенције илиићи реченија* (*Причиће илиићи њо њросѣому њословице њѣмже сенѣенције илиићи рѣченїа*) Јована Мушкатировића. Збирка обухвата око 2.500 уазбучених народних израза, изрека и калкова античких пословица, а наведене су и поједине фраземе у ужем смислу (нпр. *ѣава без језика*). Код неких израза наведене су и тзв. дефиниције, објашњења или етимолошки податак.

У XIX веку објављене су збирке пословица Доситеја Обрадовића и Ђуре Даничића, а најзначајније су *Срѣске народне њословице и друѣе различне као оне у обичај узетѣе ријечи* Вука Караџића (1836), где су обједињене формално уазбучене различите фразеолошке форме. У збирци нису све фразеолошке јединице дефинисане, али су уз неке од њих наведене описне или упућивачке дефиниције, нпр. „*Ја дерем јарца а он козу. Ја говорим једно а он друго*“; „*Одгрѣи вук а најѣѣт реѣи*“. Гледај: Липсује а псује“, или шира народна текстуална форма од које су настали израз или изрека. Половином XIX века (1845) у Београду је штампан и својервстан вишејезични лексикон пословица и изре-

2.1. *Историческиѣ обзор – начало*. Интерес к фиксации словосочетаний, содержащих большее или меньшее количество элементов, не только античных, но и фольклорных, стал особенно актуальным в европейских языках после периода гуманизма. Различные структурно-семантические конструкции фиксировались в лексиконах или словарях с конца XVIII в. – начала XIX в. под названиями: поговорка, крылатое слово, афоризм, пословица, выражение и т.п. (см., например, F. Wagner. *Universae phraseologiae latine corpus: phraseologiis, demum apud nos linguis Hungarica & slavica locupletatum* (1750) (Hungarian, Latin, Russian, Bulgarian, Czech, Old Church Slavonic, Polish, Serbo-Croatian)). Начало сербской фразеографии можно отнести к концу XVIII века (1787) и публикации книги *Причиће илиићи њо њросѣому њословице, њемже сенѣенције илиићи реченија* (*Причиће илиићи по простому пословице тѣмже сенѣенције илиићи рѣченїа*) Йована Мушкатировича. Коллекция включает около 2,5 тысяч народных выражений, поговорок и калек с античных пословиц, расположенных в алфавитном порядке, и приводятся также отдельные фраземы с более узким смыслом (например, *ѣава без језика*). В некоторых случаях приводятся и так называемые определения, толкования или сведения об этимологии.

В XIX веке были опубликованы коллекции пословиц Досифея Обрадовича и Джуро Даничича, а наиболее важной была публикация Вука Караџича *Срѣске народне њословице и друѣе различне као оне у обичај узетѣе ријечи* (1836), где были объединены в алфавитном порядке различные фразеологические формы. В коллекции не все фразеологические единицы получили дефиниции, но к некоторым из них приведены описательные или направляющие определения, например, „*Ја дерем јарца а он козу. Ја говорим једно, а он друго*“; „*Одгрѣи*

ка *Сѣихіе или Први основи греческоѣ языка. Вѣора часѣѣ, Израженія, разіовори, рѣчникѣ, ѣословице и ѣриѣоведчице: На Греческомѣ, Турскомѣ и Србскомѣ языку*, док је 1896. године публикована *Збирка ѣалицизама, идиоѣизама и ѣословица* Ђ. Трифуновића.

2.2. *Истѣоријатѣ – развој*. Крај прве половине XX века значајан је за фразеологију као новоуспостављену лингвистичку дисциплину. У том периоду публикују се двојезични фразеолошки речници српског и немачког језика: V. Đisalović, J. Miler. *Rečnik srpskog i nemačkog jezika s obzirom na frazeologiju i na srpski naglasak* (1924/1933). Тада је штампан и први немачко-српски фразеолошки речник (I. Hubmajer, *Nemačka frazeologija sa kratkim gramatičkim dodatkom*, 1934? – тачна година издања није утврђена, али већина истраживача наводи 1934. годину), који је на 144 стране, формата Б6, обухватио 3.229 фразеолошких јединица преведених на српски језик. У периоду након Другог светског рата наставља се спорадично објављивање двојезичних речника, а један од њих јесте и *Rečnik engleskih izraza i idioma* М. Раденковић-Михајловић (1956).

3. *Насѣѣанак модерне фразеѣоѣраѣије*. Почетак модерне српскохрватске фразеоѣраѣије везује се за 1982. годину и појаву *Frazeološkog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Јосипа Матешића. То је први једнојезични фразеолошки речник на српскохрватском говорном подручју. Извори за речник били су дотад објављени једнојезични и двојезични речници, као и грађа за шестотомни Речник Матице српске и Матице хрватске, а осим тога и књижевна дела објављена седамдесетих година XX века (претежно хрватска). Обрађено је 12.000 фразеологизама, од којих велики део заузимају конструкције

вук а најѣѣѣ реѣ. Гледај: Липсује а псује“, или более распрострањена народна текстуална форма, на основе које возникли израженіе или поговорка. В средине XIX века (1845) в Белграде был напечатан и своего рода многоязычный лексикон пословиц и поговорок *Сѣихіе или Први основи греческоѣ языка. Вѣора часѣѣ, Израженія, разіовори, рѣчникѣ, ѣословице и ѣриѣоведчице: На Греческомѣ, Турскомѣ и Србскомѣ языку*, а в 1896 году была опубликована коллекция *Збирка ѣалицизама, идиоѣизама и ѣословица* Д. Трифуновича.

2.2. *Исторический обзор – развитие*. Конец первой половины XX века важен для фразеологии как для новой сложившейся лингвистической дисциплины. В этот период публикуются двуязычные фразеологические словари сербского и немецкого языков: V. Đisalović, J. Miler. *Rečnik srpskog i nemačkog jezika s obzirom na frazeologiju i na srpski naglasak* (1924/1933). Тогда же был опубликован и первый немецко-сербский фразеологический словарь (I. Hubmajer, *Nemačka frazeologija sa kratkim gramatičkim dodatkom*, 1934? – точный год издания не установлен, но большинство исследователей приводит 1934 год), в котором на 144 страницах формата Б6 приводится 3 229 фразеологических единиц, переведенных на сербский язык. В период после Второй мировой войны продолжается спорадическая публикация двуязычных словарей, и один из них *Rečnik engleskih izraza i idioma* М. Раденкович-Михайлович (1956).

3. *Возникновение современной фразеоѣраѣиѣ*. Начало современной сербскохрватской фразеоѣраѣиѣ отсчитывается от 1982 года и связано с появлением *Frazeološkog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Јосипа Матешича. Это первый одно-

поредбеног типа (нпр. *žut kao limun, gorak kao čemer*). Речник је абеледно конципиран, а фразеологизми се наводе према тематским пољима. Кључна реч се увек даје у основном облику (нпр. *GODINA biti u [odmaklim (poodmaklim)] godinama „biti star, starija osoba”*). Распоред грађе условљен је формалном природом фразеологизма – ако садржи именицу (или више њих), обрада је под првом именицом, ако садржи придев, обрада је под првим придевом итд. (*bježati ipf. od koga, od čega kao đavo od krsta v. ĐAVAO/ĐAVO*). За ознаке варијантних лексема на српском и хрватском говорном подручју употребљава се коса црта (нпр. *zrak/vazduh*). Код глагола у инфинитиву доследно се даје и ознака вида. Лексичке варијанте наводе се у обим заградама, попут принципа у описним речницима, Речнику САНУ и Речнику Матице српске – Матице хрватске (нпр. *dići pf. (podići pf.) koga na noge; giћи (iогићи) на ноје (некога)*). Важна карактеристика речника јесте и доследно обележавање рекције фразеологизма, док се факултативни део фразеологизма даје у угластим заградама (нпр. *držati ipf. uzde u [svoјim] rukama „imati vlast, gospodariti, biti gospodar situacije”*). Такође се користе упућивачке дефиниције (нпр. *poći pf. krivim (lošim, zlim i sl.) putem v. ići krivim putem*). Као стилстички квалификатор користи се само *ирон.* (иронични) (нпр. *biti bistar kao boza iron. „biti glup”*). Уз сваку фразему наведен је илустративни пример (из *Грађе*, из Речника САНУ или редакцијски). Карактеристика овог речника јесте и то да су стални чланови фразеолошке конструкције акцентовани.

Последњих деценија XX века публиковано је и неколико дијалектолошких фразеолошких речника, формално азбучно кон-

язычний фразеологически словарь на територии, где говорят на сербскохорватском языке. Источниками для словаря послужили ранее опубликованные одноязычные и двуязычные словари, а также материалы к шеститомному Словарю Матицы сербской и Матицы хорватской, и, кроме того, литературные произведения, опубликованные в семидесятые годы XX века (преимущественно хорватские). Было обработано 12 000 фразеологизмов, из которых значительная часть – конструкции сопоставительного типа (например, *žut kao limun, gorak kao čemer*). Словарь устроен по алфавитному принципу, а фразеологизмы приведены по тематическим полям. Ключевое слово всегда дается в основной форме (например, *GODINA biti u [odmaklim (poodmaklim)] godinama „biti star, starija osoba”*). Распределение материала обусловлено формальной природой фразеологизма: если он содержит существительное (или несколько существительных), то толкование содержится под первым существительным, если содержит прилагательное, толкование – под первым прилагательным и т.д. (*bježati ipf. od koga, od čega kao đavo od krsta v. ĐAVAO/ĐAVO*). Для обозначения вариантных лексем на территориях сербского и хорватского языков соответственно используется косая черта (например, *zrak/vazduh*). Для глаголов в форме инфинитива последовательно приводится и указание на вид. Лексические варианты приводятся в круглых скобках, с использованием принципа описательных словарей, таких, как Словарь САНУ и Словарь Матицы сербской – Матицы хорватской (например, *dići pf. (podići pf.) koga na noge; giћи (iогићи) на ноје (некога)*). Важная характеристика словаря состоит также и в последовательном маркировании рекции фразеологизмов, а факультативная часть

ципираних, нпр. *Из лексике и фразеологије 'друшћивених' ијара Врачана Б. Марковића* (1975), као и *Фразеологија сјраха и наде у ијројском јовору* (1989) и *Фразеологија омаловажавања у ијројском јовору* (1990) Д. Златковића. Неколико двојезичних фразеолошких речника објавили су Ј. Кашић и В. Петровић с коауторима у том периоду: српскохрватско-мађарски (1983), српскохрватско-словачки (1984), српскохрватско-румунски (1986), српскохрватско-русински (1987).

4. *Савремено сјање*. Савремено сјање у фразеографији обележавају два једнојезична речника Ђорђа Оташевића – *Мали срјски фразеолошки речник* (2007) и *Фразеолошки речник срјској језика* (2012). *Фразеолошки речник срјској језика* азбучно је конципиран, а фразеолошке јединице се наводе према тематским пољима. Кључна реч се увек наводи у основном облику – тако се именице и придеви дају у номинативу јединице, глаголи у инфинитиву (нпр. под одредницом *народ: јлас народа, цвећ друшћива (народа), човек из народа*). Изворе су чинили постојећи фразеолошки и описни речници српског језика, приручници, монографије и научни радови. Новије примере аутор је преузео из сопствене грађе за *Велики речник нових и незабележених речи*. Првенствено су забележене фраземе које осликавају сјање у савременом стандардном језику, али и неки покрајински и застарели фразеологизми који су потврђени у значајним делима српске књижевности. Стилистичка квалификација је диференциранија у односу на претходни једнојезични фразеолошки речник (бројни су нормативни, стилски, термилошки и др. квалификатори: *засји*. (застарело), *јокр*. (покрајински), *јојрд*. (погрдно), *жарј*. (жаргонски) и сл.). Одређена су јасна графичка решења: факултативне лексичке компоненте наводе се у изломље-

фразеологизма приводится в квадратных скобках (например, *držati ipf. uzde u [svojim] rukama* „imati vlast, gospodariti, biti gospodar situacije”). Также используются уточняющие определения (например, *poći pf. krivim (lošim, zlim i sl.) putem v. ići krivim putem*). В качестве уточняющих помет используется только «ирон.» (ироничный) (например *biti bistar kao boza iron.* „biti glup”). Каждая фразема сопровождается иллюстративным примером (из *Материалов*, из Словаря САНИ и редакторским). Особенность этого словаря также и в том, что в постоянных членах фразеологической конструкции проставлены ударения.

В последние десятилетия XX века было опубликовано также и несколько диалектологических фразеологических словарей, составленных по формальному алфавитному принципу, например, *Из лексике и фразеологије 'друшћивених' ијара Врачана Б. Марковича* (1975), а также *Фразеологија сјраха и наде у ијројском јовору* (1989) и *Фразеологија омаловажавања у ијројском јовору* (1990) Д. Златковича. Примерно в это же время Й. Кашич и В. Петровић с соавторами опубликовали несколько двуязычных фразеологических словарей: сербскохорватско-венгерский (1983), сербскохорватско-словачкий (1984), сербскохорватско-румунский (1986), сербскохорватско-русинский (1987).

4. *Современное состояние*. Современное состояние фразеографии отмечено двумя одноязычными словарями Джордже Оташевића – *Мали срјски фразеолошки речник* (2007) и *Фразеолошки речник срјској језика* (2012). *Фразеолошки речник срјској језика* устроен по алфавитному принципу, а фразеологические единицы приводятся по тематическим полям. Ключевое слово всегда приводится в основной форме, т.е. существительные и прилага-

ним заградама, а варијантне у облим (нпр. *од <једној> динара најравнији два (ћей)* „бити врло успешан у послу, у обртању, у оплодњи капитала“). Код видских парњака глагола најпре се даје свршени глагол, а затим иза косе црте несвршени (нпр. *најравнији/јравнији себе будалом*). Рекцијска обележја истичу се у угластим заградама (нпр. *уиџераји [некоја] у ѿамеј*). Фразеолошке одреднице нису акцентоване. Као новина може се издвојити понављање семантичке идентификације код сваког члана фразеолошке конструкције.

Један од речника који представља двојезичну модерну фразеографију јесте *Српско-хрватско-руски фразеолошки речник (Србо-хрватско-руски фразеолошки речник (Србо-хрватско-руски фразеолошки речник)* О. Трофимкине (2004), који садржи око 1.100 фразеолошких јединица. У речник је ушла фразеологија књижевног језика, која је највећим делом потврђена у Речнику САНУ, Речнику Матице српске, као и фразеолошком речнику Ј. Матешића, али и из више од 170 књижевних дела. Фраземе су распоређене према гнездима формираним око кључних речи – најчешће именица. Дефиниција фразеологизма на руском језику је описна, уз навођење синонимичних фразеологизама (нпр. *знајши у ѿлаву* кога – знати по внешнему виду, по облику; син. *знајши в лице*), а значења су пропраћена примерима употребе. Варијантни и факултативни облици такође су обележени, аналогно фразеографској пракси (обла или угласта заграда). Уз поједине српске изразе који немају руске еквиваленте дају се информације енциклопедијског типа – описани су појмови типични за српску средину (нпр. такво се објашњење даје за фразеологизам *ѿа мирна Бачка*).

У савременој српској фразеографији најбројнији су енглеско-српски фразеолошки речници (више од 20), од којих је већина

тельные в именительном падеже единственного числа, глаголы в инфинитиве (например, в словарной статье *народ: ѿас народа, цвеј друшћива (народа), човек из народа*). Источниками послужили существующие фразеологические и описательные словари сербского языка, справочники, монографии и научные труды. Новейшие примеры автор брал из собственных словарных материалов для словаря неологизмов *Велики речник нових и незабележених речи*. Прежде всего, зафиксированы фраземы, отражающие состояние в современном стандартном языке, а также некоторые областные и устаревшие фразеологизмы, верифицированные в выдающихся произведениях сербской литературы. Стилистические особенности более четко дифференцированы по сравнению с предыдущим одноязычным фразеологическим словарем (имеется много нормативных, стилистических, терминологических и других помет: заст.(устаревшее). покр. (областное), погрд. (уничижительное), жарг. (жаргонное) и т.п. Используются также четкие графические решения: факультативные лексические компоненты приводятся в фигурных скобках, а варианты в круглых (например, *од <једној> динара најравнији два (ћей)* «бити врло успешан у послу, у обртању, у оплодњи капитала»). У видов глагольных пар сначала приводится совершенный вид, а за косой чертой несовершенный (например, *најравнији/јравнији себе будалом*). Рекции приводятся в квадратных скобках (например, *уиџераји [некоја] у ѿамеј*). Ударения в заглавных словах не проставлены. В качестве новации можно отметить повторение семантической идентификации каждого члена фразеологической конструкции.

Один из словарей, представляющих современную двуязычную фразеографию, это *Српско-хрватско-руски фразеолошки речник*

имала по неколико издања (речници Ж. Ковачевића, Б. Герзића, Б. Милосављевића). Живорад Ковачевић објавио је енглеско-српски и српско-енглески фразеолошки речник. У овом речнику обрађено је преко 25.000 фразеологизама и преко 1.000 пословица. Речник садржи додаток, као преглед *лажних њријайеља*. Фразеологизми се наводе и дефинишу под кључним речима које могу бити именице, глаголи, придеви и прилози. У дефиницији се даје одговарајући српски еквивалент (нпр. *head over heels* „наврат-папос“). Речник садржи и примере употребе, ексцерпирани из британских и америчких новина и часописа, речника, као и из књижевних дела. Сличан принцип обраде фразеологизама примењен је и у енглеско-српским речницима Бошка Милосављевића (нпр. из 2007. г.). Српско-енглески фразеолошки речници представљају тип обратног речника, урађеног на основу енглеско-српских речника.

Француско-српску односно српско-француску фразеографију репрезентују четири речника, од којих је најновији *Српско-француски речник идиома и изрека* Бошка Милосављевића (2008). Овај речник је конципиран тако да се српске фразеолошке конструкције споје са одговарајућим у француском језику. То су народне изреке (*мачку је много џовеђа љава*), пословице (*ко рано рани, две среће љраби*), поређења (*љуй као рис*), фраземе књижевног или жаргонског стила (*раде му кликери*). Савремене фразеолошке српско-немачке, тј. немачко-српске речнике репрезентују: *Srpsko-nemački prevodni frazeološki rečnik* (2007), Б. Петронијевић, који садржи 1.300 одредница, строго алфаветски презентованих према семантичком фокусу („нуклеусу фраземе“) и *Frazeološki nemačko-*

(*Сербохорватско-руски фразеологички словарь*) О. Трофимкиной (2004), садржајачи околу 1 100 фразеологичких единица. В словарь вошла фразеологија литературног језика, која, в основном, верифицирована Словарем САНИ, Словарем Матицы сербской и фразеологичким словарем Ї. Матешича, а также более чем 170 литературными произведениями. Фраземы распределены по гнездам, сформированным по ключевым словам, чаще всего существительным. Определение фразеологизма на русском языке описательное, с приведением синонимичных фразеологизмов (например, *знайи у љаву* кога – знать по внешнему виду, по облику; син. *знать в лицо*), а значения сопровождаются примерами употребления. Вариантные и факультативные формы также сопровождаются пометами, в соответствии с фразеографической практикой (круглая или квадратная скобка). К отдельным сербским выражениям, не имеющим русских эквивалентов, дается информация энциклопедического типа – описываются понятия, типичные для сербской среды (например, такое толкование дается фразеологизму *ља мирна Бачка*).

В современной сербской фразеографии наиболее многочисленны англо-сербские фразеологические словари (более 20), некоторые из них неоднократно переиздавались (словари Ж. Ковачевича, Б. Герзича, Б. Милосавлевича). Живорад Ковачевич опубликовал англо-сербский и сербско-английский фразеологический словарь. Этот словарь содержит более 25 000 фразеологизмов и более 1 000 пословиц. Словарь содержит приложение в виде обзора *ложных друзей переводчика*. Фразеологизмы приводятся и интерпретируются по ключевым словам, которые могут быть существительными, глаголами, прилагательными и наречиями. В определении приводится соответствующий

srpski rečnik (2016), Н. Крњачић Цекић, који садржи углавном глаголске фразеолошке конструкције. Готово истовремено објављени су и други двојезични речници: *Rečnik idioma i fraza: špansko-srpski/srpsko-španski* (2006) К. Спалајковић, *Грчко-српски речник идиома* (2007) П. Мутаваџића, *Rečnik fraza i opštih izraza srpsko-italijanski* (2015) М. Стојановића, као и вишејезични *Фразеолошки српско-италијанско-француски речник* (2010) Б. Головића.

5. *Закључак*. Српска фразеографија представља младу дисциплину чије се кодификацијске методе развијају упоредо с развојем теоријског апарата фразеологије, који је још увек у формирању. Упоредо с тим, лексикографи проналазе нове начине идентификације основне фразеоформе, дефинисања и квалификовања у једнојезичним, а прецизна навођења адекватних структурно-семантичких еквивалената и преводних дефиниција у двојезичним и вишејезичним фразеолошким речницима.

ЛИТЕРАТУРА:

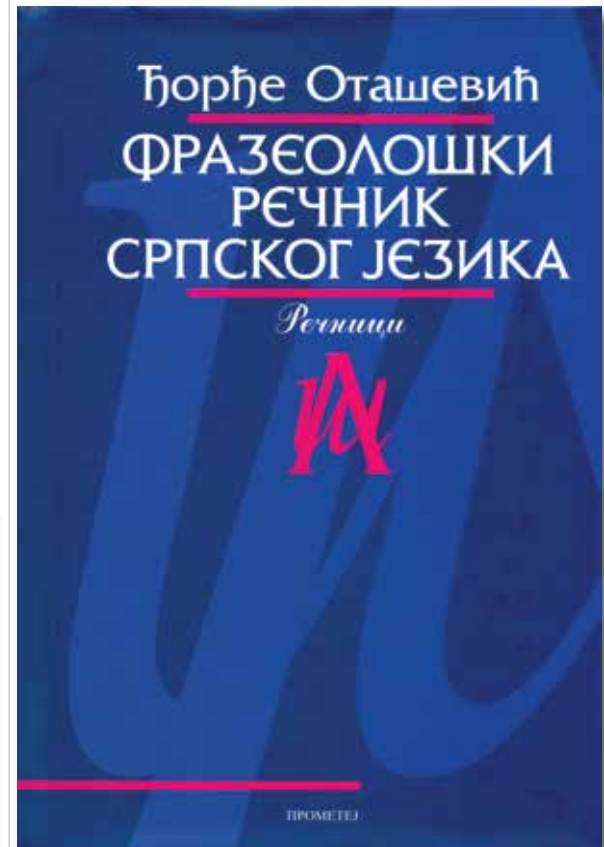
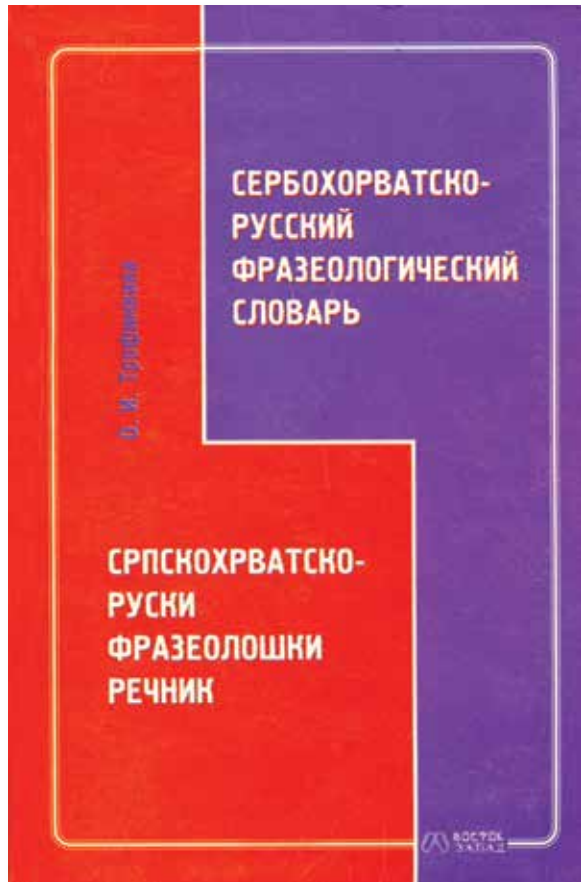
Vesna Berić-Đukić: „Prvi nemačko-srpski frazeološki rečnik: iz naše lingvističke prošlosti”, *Годишњак Филозофској факултету у Новом Саду*, XXV, 1997, 149–151. Надежда Лаиновић-Стојановић: „Ольга Иванова Трофимкина, Србохорватско-руски фразеологички речник, Москва, 2005”, *Славистика*, IX, 2005, 430–431. Драгана Мршевић-Радовић: „О. И. Трофимкина, Србохорватско-руски фразеологички речник = Српскохорватско-руски фразеолошки речник, Москва, 2005”, *Књижевност и језик*, 53/1–2, 2006, 201–204. Марина Николић: „Ђорђе Ота-

сербски еквивалент (на пример, *head over heels* «наврат-папос»). Словарь содержит и примеры употребления из британских и американских газет и журналов, словарей, а также из литературных произведений. Сходный принцип презентации фразеологизмов применен и в англо-сербских словарях Бошко Милосавлевича (напр. 2007 г.). Сербско-английские фразеологические словари – это тип обратного словаря, составленного на основе англо-сербских словарей.

Французско-сербскую и сербско-французскую фразеографию представляют четыре словаря, из которых новейшим является *Српско-француски речник идиома* Бошко Милосавлевича (2008). Этот словарь составлен так, что сербские фразеологические конструкции соединены с соответствующими им во французском языке. Это народные поговорки (*мачку је многа јовећа лава*), пословицы (*ко рано рани, две среће траби*), сравнения (*љути као рис*), фраземы литературного или жаргонного стиля (*раде му кликери*). Современные фразеологические сербско-немецкие и немецко-сербские словари представлены следующими словарями: *Srpsko-nemački prevodni frazeološki rečnik* (2007), Б. Петрониевич, содержащий 1 300 словарных статей, в строгом алфавитном порядке по семантическому фокусу («ядру фраземы») и *Frazeološki nemačko-srpski rečnik* (2016), Н. Крњачић-Цекић, содержащий, в основном, глагольные фразеологические конструкции. Почти одновременно вышли и другие двуязычные словари: *Rečnik idioma i fraza: špansko-srpski/srpsko-španski* (2006) К. Спалајковић, *Грчко-српски речник идиома* (2007) П. Мутаваџића, *Rečnik fraza i opštih izraza srpsko-italijanski* (2015) М. Стојановића, а также многоязычный *Фразеолошки српско-италијанско-француски речник* (2010) Б. Головића.

Ц

ЦАР

бити (држати се, владати се, понашати се) као мали цар понашати се охоло, надмено, гледати друге с висине.

бити цар на своме сам управљати својим власништвом, бити независан и слободан.

благо цара Радована огромно недостижно богатство.

горски цар хајдук, одметник.

дати цару царево, а Богу боже дати свакоме оно што му припада, онолико колико му припада, измирити своје обавезе према некоме.

дотерати (притерати) цара до дувара а. довести некога у безизлазан положај. б. завршити, привести крају неки посао.

живети као <мали> цар живети у изобиљу, безбрижно, лагодно.

знати шта је <и> цар вечерао бити упућен у сва догађања, у све новости, знати мноштво неважних ствари.

небески цар Бог.

сести/седети цару уз колена доспети до највећих почести, доспети до највишег положаја.

ЦАРЕВ

гладна (зла, царева) година неродна година.